

ბიზანტიის გავლენა საქართველოზედ

„მოამბე“
1901 წ. №XII

ბიზანტიის გავლენა საქართველოზედ

შეხედულება ჩვენს კანონმდებლობაში

I

ძველი დროის საქართველოს განათლებას თვალსაჩინოდ-ამჩნევია ორი დიდი სახელმწიფოს ზედგავლენა. ერთი ამ გავლენათა ტოტი მომდინარეობდა სპარსეთიდან და მეორეს სათავე იყო ბიზანტია, ბერძენთა სამფლობლო. სპარსეთის გავლენა იმ დროს უღწევს, როდესაც საქართველო საწარმართო რჯულზედ მტკიცედ იყო და იკვებებოდა ცეცხლის თაყვანის ცემლობითი კულტით. არმაზის კერპი, წმ. ნინოს დროს ღმერთად აღვიარებული, დევები და ეშმაკები, რომელთა სახელები აქამდის ჩვენს არაკებში გვხვდება, ბეწვის ხიდი, ჯოჯოხეთს და სამოთხეს შორის გადებული, – ეს სუყველაფერი შედეგია სპარსეთის რჯულისა, რომლის მიმცემი იყო ზარატუშტრა. ბერძენთა გავლენა გაძლიერდა ჩვენში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, თუმცა დასაწყისი ამ გავლენისა ეკუთვნის ქრისტეს დაბადების დროებას. წმ. სახარების ქადაგებამ ვერ მოსპო, რასაკვირველია, სპარსეთის გავლენა, რომელიც ხანდა-ხან ისე მძლავრობდა საქართველოში, რომ სპარსული სახელწოდებანი, სპარსული ენა და მწერლობა გაშეშებულნი იყვნენ საპოლიტიკო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მიუხედავად ამ ძლიერი ზედმოქმედების სპარსთა მხრივ, ბიზანტიამ საქართველოს წესწყობილებასა და განათლებას დაასვა ღრმა ბეჭედი, გაავლო ისეთი ღრმა ხაზი, რომელიც აქამდის ალაგ-ალაგ მოჩანს.

ბიზანტიის გავლენა საქართველოზედ

ბიზანტია, როგორც საქრისტიანო სახელმწიფო, მოქმედებდა ჩვენს ეკკლესიაზედ და ამასთან დაკავშირებულს კულტურაზედ. ბიზანტიაში ბერძნული ენიდან ითარგმნა ქართულად სამღვთო წერილი, შემოიტანეს იქიდან ქართული საეკ-

კლესიო გალობა, გაავრცელეს საზნეო და სარჯულო თხზულებანი. ქართველი ერი ითვისებდა საუკუნოების განმავლობაში ბერძენთა შეხედულებას, იზრდებოდა ეკკლესიის გავლენის ქვეშ, იწვრთნებოდა საბერძნეთის მწერლობის ზედგავლენით. ეს ზედგავლენა იმდენად შეიგნეს, გარდაჰქმნეს თავისებურად, ძვალსა და რბილში შეიხორცეს, რომ მისი სათავე ჩვენმა წინაპარებმა აღარც კი იცოდნენ, ანუ მის აღნიშვნას საჭიროდ აღარ ჰრაცხდნენ. ასეთი იყო, მაგალითად, ზედმოქმედება ჩვენს რჯულდებაზედ. ბექა და აღბუღას სამართალში (XIV-XV საუკ.) აღმოჩნდა ერთი მუხლი, რომელიც დაწერილია იოანე მმარხველის კანონთა ჩაგონებით. იოანე მმარხველის კანონები სთარგმნა ქართულად წმ. ექვთიმე მთაწმინდელმა († 1028) და, როგორც სჩანს მრავალ ხელნაწერებიდან, საკმარისად გავრცელებული იყვნენ საქართველოში *). ამ იოანე მმარხველის კანონების გავლენა უნდა იყოს დაწერილი მე-41 მუხლი ბექას სამართალში. იგი გვაუწყებს შემდეგს: **) „თუ კაცმან ხუცისა ცოლსა უაშიყოს და დასტურად თანა ყოფა გამოჩნდეს და ხუცესმან შეუგნეს, თუ წირვა დააგდოს, ცოლი რასა თვისმე არა დააგდოს, სრული სისხლი წირვისა დაგდებისათვის დაუურვოს და ნახევარი სისხლი ცოლისა განქიქებისათვის დაუურვოს და თუ კიდე წაეგვაროს, მაშინაც სრული სისხლი დაუურვოს, ამაღრომე ძნელსა ყოფასა დაებმის, ანუ ჩოხასა ჩაიცვამს მითა და ანუ ერისგნობითა დაკრძალვით“. დედა აზრი ამ მუხლისა ის არის, რომ თუ მეძავი დედაკაცის მეუღლე სამღვდელო პი-

*) რუსულად ნახე ბაქრაძე-ფრენკელის მიერ ვახტანგ მეფის კანონების გამოცემაში.

**) ნახე ჩემი: Къ вопросу объ иномземломъ влияніи на грузинскую культуру.

22

რია, ამ უკანასკნელმა ან თავი უნდა დაანებოს მეძავს ცოლს და მღვდლობას მაშინ ვერ ვინ ახდის, ან და მღვდლობაზედ ხელი უნდა აიღოს, თუ მეძავე ცოლთან ცხოვრება ირჩია. აგრეთვე თუ სამღვდელო პირს ცოლი მოსტაცეს, იგი პირი ან ერის კაცად უნდა დარჩეს, ან ბერად შედგეს. რადგანაც მღვდლობაზედ ხელის აღება ზარალს აყენებს მეძავი ცოლის მეუღლეს, ამიტომ რჯულმდებელი ბექა სისხლის ფასს ადებს მთარშიყე პირს.

სად არის ამ განაჩენის სათავე? რით ხელმძღვანელობს ბექა? პასუხად მომყავს იოანე მმარხველის კანონებიდან *) შემდეგი ამონაწერი და თქვენ თითონ განსაჯეთ: „ხოცესმან (=ხუცესმან) ანო დიაკონმა უკეთუ შეაცნას ცოლსა თვისსა სიძვაჲ და მეყსეულად განიშოროს, აქვდინ მღვდლობაჲ თავისი შეუცვლელად. უკე თუ კუალად ენებოს ცოლსა მასთანა ყოფაჲ, მღვდლობაჲ აღარა ხუდების, (=ხვდების), არამედ იქმნას პატივსა მისგან მღვდლობისა და იყოსცალა მასთანა, ვითარცა მეძავსა თანა მყოფარს და მეორისა ცოლისა შერთვად არა ხელეწიფების.“

აი სწორედ ეს მუხლი ადგენს, რომ მღვდელო ან მეძავი ცოლი უნდა დაუტეოს და მღვდლობა შეინარჩუნოს ან მე-

ძავი ცოლი ირჩიოს და მღვდელობაზედ ხელი აიღოს. იოანნე მმარხველი უმატებს ამას კიდევ შემდეგ მუხლს: „წიგნის მკითხველის ცოლმან თო (=თუ) ისიძვოს, წიგნის მკითხველი იგი დიაკონმა და ანო (=ანუ) მღვდელობად ვერღარა მოვალს, ოჯკეთუ (=უკეთუ) ცოლსა მასთანა ინებოსლა ყოფად; ოჯკეთუ კულა (=კვლა) მემროშე იგი ცოლი განიშოროს და სხვად არღარა შეერთოს, არამედ სიწმიდით ცხოერებდეს, ჰელეწიფების მღვდელობისა პატივსა მოსლვად.“ აზრი ამ მუხლისა

*) ეს კანონები ამ ჟამად უკვე დაბეჭდა რუსული თარგმანით და ამ მოკლე ხანში გამოვა.

23

როცა სახელმწიფოს და ეკლესიას შეტაკება მოსდიოდათ *) ყველასთვის თვალ საჩინოა.

ბექა მე-49 მუხლში უჩვენებს მოსეს რჯულს, როდესაც აწესებს საუფროს ძმათა გაყრის დროს. „საუხუცესოცა ამაღ წესი არს, რომე თვით მოსეს პირითა დამბადებელი დაბადებას შიგან დასწერს“. რაც შეეხება დადგინების წყაროს ხუცის ცოლის მრუმებას და სიძვას, ან უკეთუ ვთქვათ, მისი მეუღლის დასჯას, ჩვენი კანონმდებელი არ უჩვენებს, რადგან, ჩვენის აზრით, ბიზანტიური შეხედულება ამ საგანზედ იმდენად შეთვისებული იყო, რომ მისი შემოწმება იოანნე მმარხველის კანონით საჭიროდ არ მიაჩნდათ.

საქრისტიანო მოძღვრებით აიხსნება ის ფართო მცველობა, რომელსაც უწევენ ბექა და აღბულა სასულიერო წოდებას და ეკლესიას. ამათი სამართალით ეპისკოპოზი უდრის თვით მეფეს. „მძღავრობით ხელთა შეპყრობა“ ეპისკოპოზისა, მონაზონისა და მღვდელისა სასტიკად აკრძალულია, სიტყვითა შეურაცხყოფა ეპისკოპოზისა უფროს დიდებულის მოკვლას, ესე იგი ერთნაირად ისჯება დამნაშავე: 40000 თეთრი უნდა დაუურვოს ორივე შემთხვევაში. საეკლესიო ქონებას უფრო მეტით ყურადღებით იცვავს კანონი, ვიდრე საერთოდ კერძო პირის შეძლებას. ასეთი მზრუნველობა სახელმწიფოს მხრივ ეკლესიის და სამღვდელოების შესახებ განმტკიცდა საქართველოში ბიზანტიის გავლენით.

ვახტანგ ბატონიშვილის სამართალი 325 მუხლი გვაუწყებს: „მეფის და კათოლიკოზის საქმე უკადრისი თუ რაც რამ ფერი ორსავე სწორი არის; ამიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა.“ აღბულა სწერს (§102): „თუ მეფე ეპისკოპოზს გაუწყრეს, გინდა უსამართლოდ, გინდ სამართალითა, ხელთა შეპყრობა არც მაშინ მოხდების, ამისთვის

*) Кургановъ Отношенія между церковью и гражданскою властью въ Византійской Имперіи стр. 35. Gasquet. De l'autorité impériale en matière religieuse à Bisance p. 31) Paris 1879.

24

რომე მეორე მეფე ეპისკოპოზი არის და ქრისტიანეთა სჯულისა

დამამტკიცებელი და არცა მეფესა სჯულისა საქმე აქვს აგრე შეიწყნარენ.“ ეს შეხედულება ჩვენი კანონმდებლობის შესახებ თანასწორების მეფე და ეპისკოპოსის შორის განმტკიცდა ბიზანტიაში IV-VII საუკ. განმავლობაში. ბიზანტიურმა კანონმდებლობამ სახელმწიფოს და ეკკლესიის დამოკიდებულება განსაზღვრა და სამს ტეზისად ანუ დებულებად გამოაქვეყნა: 1) თანასწორობა სასულიერო და საერო უფლებისა, 2) ამ ორივე უფლებათა თანხმობა ქვეშევრდომთა მოქმედების საქმეში და 3) აღვიარება საეკკლესიო კანონებისა და მეტადრე დოგმატიებისა არამც თუ მხოლოდ თანასწორად სახელმწიფო სამართალთან, არამედ მასზედ უმაღლესად იმ შემთხვევაში, აი სწორედ ამ წყაროდან მომდინარეობს ჩვენი კანონმდებლობის დასკვნა, რომ კათოლიკოზი მეორე მეფეა და აღბუღას განმარტება, რომ „მეფესა სჯულისა საქმე არა აქვს“.

ერთი მაგალითი კიდევ საეკლესიო უფლების გავლენისა საერო სამართალზედ. ხუცის, მონოზანის და დიაკონის მკვლე-ლი ანუ გამცარცველი, გარდა ორ კეცი სისხლის გარდახდისა, წყევლა-კრულვას ეძლეოდა: „კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ სული და ხორცი მისი“ (აღბუღა, § 166). აგრეთვე „რომელმან კაცმან ვინგინდას მისი გვირგვინ-ნაკურთხი ცოლი წაუღოს და მოსტაცოს, სრული სისხლი დაუურვოს, რისაც გვარისა იყოს, კრულ და წყეულ და შეჩვენებულ პირითა ღუთისათა და კანონსაც ქვეშ იქნების წმინდათა მოქიცულთასა“. (იქვე § 165). ეს შეჩვენებაც დამნაშავისა გადმოტანილია ბიზანტიიდგან. ამ აზრის დასამტკიცებლად საკმარისია მივმართოთ ჩვენამდე მოღწეულს ნაშთს „მცნება სასჯულო“, რომელიც მიცემულია ანტიოქ-იერუსალიმის პატრიარქ მიქაელისაგან ბიჭვინტის (აბხაზეთის) კათოლიკოზისათვის *) „მცნება“ შედგენილია ბიზანტიური თვალთ ისარით. იგი ასურათებს აბხაზეთის

*) ჟორდანია. ქრონიკები... II, 294. სამწუხაროდ, ეს ნაშთი აქამდის არ არის მთლად აღბეჭდილი. ბ-ნი ჟორდანია არ უჩვენებს, სად არის იგი დაცული.

(დასავლეთს საქართველოში) საეკკლესიო კანონმდებლობას. როგორც ბექა აღბუღა, ეს „მცნება სასჯულო“ ადგენს... „ვინცა ხუცის ცოლს სცოდოს, ანუ დიაკუნის ცოლის-თანა, ანუ მთავარ დიაკუნისა ცოლის-თანა სცოდოს... ამათ ყოველთა უსჯულოესათა მოქმედი კრულ, წყეულ და შეჩვენებულმცა არს სულითა და ხორციითა“.

წყევლა და შეჩვენება დამნაშავისა აღბუღას კანონებში მომდინარეობს იმავე ბიზანტიური წყაროდან, რომელმაც დაჰბადა შეხედულება კათოლიკოზ ეპისკოპოსზედ, როგორც მეფეთა თანასწორ პირზედ. დროთა განმავლობაში ბიზანტიის გავლენა ფერს იცვლის საქართველოში, კათოლიკოზი ჰკარგავს ზღვასავით აღელვებულს ცხოვრებაში იმ დიადს მნიშვნელობას, რომელიც მას მიაჩნჭა კანონმდებლობამ, კათოლიკოზები ხშირად ძალადობით თავს ანებებდნენ სამწყსოს და ემორჩილებოდნენ საერო მთავრობას. თუმცა ვახტანგ მეფე

ბძანებს, რომ კათოლიკოზის და მეფის წინაშე თანასწორად მიიღებისო, (§ 25), მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ ჩვეულებამ ეს დადგინება ფუჭ სიტყვად გადააქცია. არც ერთი კანონი სამართლისა არ უჩვენებს, რა გადასახადი ედებოდა მეფის შეურაცხმყოფელს. ასეთი საქციელი ვერ წარმოუდგენია ვერც ბექა აღბულას, ვერც გიორგი ბრწყინვალეს და ვერც ვახტანგს. იგინივე გაჩუმებულან იმ გვარ დამნაშავეს შესახებ, რომელიც კათოლიკოზის შეურაცხყოფას სახავს. ოფიციალური კანონმდებლობა ასე იქცევა. ჩვეულებამ, სჩანს, სხვა გზით იარა და საჭიროება დაიბადა განისაზღვროს კათოლიკოზის შეურაცყოფისათვის შესაფერი დასჯა. ამას მოწმობს ბიჭვინტის „გუჯარი“. აქ ვკითხულობთ შემდეგ დადგინებას: „ვინცა გინაჲ დიდებულმან ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან კათოლიკოზსა აგინოს ანუ საცემრად წაიდოს (წაიწიოს) ორმოცდა ათი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და კათოლიკოზსა ორი სისხლი დაუურვოს დიდითა შეხვეწნითა.“*) აი, მამასადაძამე, როგორ იცვალა ფერი ბიზანტიურმა შეხედულებამ კათოლიკოზის შესახებ: ამ მეორე მე-

*) ნახე გუჯარები, გამოცემული ჩემ მიერ, გვ. 131.

ფეხედ ამ პირის შეურაცხყოფა შესაძლებელიც გახდა და დამნაშავეს სასჯელიც განსაზღვრული იქმნა.

რა თქმა უნდა, რომ ცხოვრებამ შესცვალა თან და თან თეორიული დადგინება ბიზანტიური შეხედულებისა, მაგრამ მთლად კი ვერ ამოფხვრა ეკლესიის გავლენა და განსაკუთრებითი პრივილეგია შერჩა სასულიერო წოდებას. იმავე გუჯარში, – რომელიც ასე აქვეითებს კათოლიკოზს და წარმოდგენელს ბიზანტიის სამართლით ეპისკოპოზის შეურაცყოფას აკანონებს – მოიპოება შემდეგი დადგინებაც ბიზანტიურ ზედგავლენას მოკლებული: „ვინცა, რომლისა გინდა ძმათაგანსა სცეს ანუ შინა ჩაუხტეს ანუ ხელითა შეიპყრას ანუ პირდაპირ აგინოს, ექვსი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და ორასი ათასი თეთრი იმას დაუურვოს.“ მამასადაძამე, გახდა შესაძლებლისად შეპყრობაც, ცემაც და მოკვლაც მონოზანისა („ძმათაგი“), რა კი დაკანონდა კათოლიკოზის შეურაცხყოფის სასჯელი. ეს ლოგიკური შედეგია ეპისკოპოზის ავტორიტეტის დაცემისა, მისი დაკნინებისა, მაგრამ აი ცოტა ქვეით რას გვაუწყებს იგი: „თუ ვინმე ძმათაგანი ანუ საყდრისა შვილი მოკლას ოცი გლეხი საყდარსა დაუურვოს და ორი სისხლი იმას დაუურვოს.“*) აი ეს ორკეცი სისხლი ბიზანტიურ შეხედულების ნაშთთა და აღბეჭდილია სურვილით – სასულიერო წოდებას მიაწიოს მეტი პრივილეგია და პატივი საზოგადოებაში. ჯერ ისევ გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლის დებაში“ ლომის საყდრის გლეხის სისხლი ღირდა 1500 თეთრი (§ 42) ესე იგი მეტი, ვიდრე „ჰაეროვანი“ კაცისა („лучший мужъ“ Русской правды) ბიჭვინტის გუჯარის საყდრის შვილი უდრის ლომისის ეკლესიის ყმას.

უფრო მეტი გავლენა ბიზანტიამ დაამჩნია საქართველოში ქორწინებას, ცოლქმრობის კავშირს, ოჯახის საფუძვლის განმტკიცებას. ამის შესახებ შემდეგ მოვილაპარაკებთ.

*) Ib. e. c.